

İMAM SERAHSÎ'NİN AZINLIK HAKLARINA BAKIŞI*

Araştırma Makalesi

Mustafa Kelebek**

Makale Geliş: 03.12.2019

Makale Kabul: 25.12.2019

Öz

İslam hukuku açısından ülkeler (dâr), Dâru'l-İslâm ve Dâru'l-küfr olarak ikiye ayrılır. Bu ayırım, bir aşağılama adına değil, var olan sosyal realiteyi kabul etmek adına kavramsallaştırılmış bir ifadedir.

Dâru'l-İslam vatandaşları, Müslüman ve gayrimüslimlerden oluşur. Her iki grubu da “aslî” vatandaşlık hakkına sahiptir. Gayrimüslim vatandaş için, küçümseyici, incitici “azınlık” deyimini yerine, “zimmî” ve “müste'men” ifadeleri kullanılır.

Zimmî, sözleşme gereği vatandaşlık hakkı kazanan ve her türlü hakları Dâru'l-İslam tarafından garanti edilen vatandaş demektir. Müste'men ise, kendisine eman (güvence) verilen yabancı demektir. İslam hukukunda gerek *zimmî*, gerekse *müste'men*, dînî ve hukukî bütün haklara sahiptir. Onlara, hukukî özerklik verilmiştir. İslam'a ters düşse bile, kendileri için meşru olan iç hukuklarını serbestçe kullanabilirler.

İmam Serahsî (483/1090), Buhara meşâyih geleneği çevresinde İmam Mâtürîdî (332/944) ekolüne bağlı büyük bir İslam hukukçusudur. Serahsî,

* Bu makalede ele alınan konu, yazarın daha önce kaleme aldığı “İslam Hukukunda Azınlık Hakları ve İmam Serahsî'nin Azınlık Haklarına Bakışı” (Sofya Yüksek İslam Enstitüsü Yıllığı, 2010, sayı:2, s.106-171) isimli çalışmanın gözden geçirilerek yeniden yazılmış halidir.

** Yrd. Doç. Dr., Yakın Doğu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Arapça Ana Bilim Dalı Öğretim Üyesi, mustafa.kelebek@neu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-8857-6431

Atıf için; Mustafa Kelebek, “İmam Serahsî'nin Azınlık Haklarına Bakışı”, *Yakın Doğu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5, sy. 2 (2019): 257-286, DOI: <https://doi.org/10.32955/neu.ilaf.2019.5.2.04>

azınlık hakları din ve vicdan özgürlüğü konusunda, günümüz insanlığına ışık tutan şaheser bir hukuk ilkesine imza atmıştır. Zimmî kadın veya erkek bir vatandaş İslama girmeye zorlansa, İmam Serahsi'ye göre bu kabul edilmez. Bu onun din ve vicdan özgürlüğüne baskı sayılır. Böyle bir baskıya maruz kalan zimmînin kendi dininde kalması emredilir. Zira bu zimmî, İslam İdaresinin koruması altındadır ve kendisine dini inanç ve özgürlük hakkı tanınmıştır. Kimse onu İslam'ı kabul etmeye zorlayamaz. Ancak kendi isteği ile Müslüman olmayı kabul ederse, bu onun din ve vicdan özgürlüğü olarak kabul edilir.

Anahtar Kelimeler: İslam Hukuku, Zimmî, Müste'men, İnsan hakları, Azınlık hakları, Medine vesikası.

Abstract

Imam Serahsi's View on Minority Rights

In terms of Islamic law, countries (dar) are divided into two as Darul-Islam and Darul-kufr. This distinction is conceptualized to accept the existing social reality, not to humiliation.

The citizens of Darul-Islam are Muslims and non-Muslims. Both groups are entitled to citizenship. For the non-Muslim citizen, instead of the derogatory and offensive minority, the expressions of zimmî and müste'men are used.

Zimmî means a citizen who is entitled to citizenship under the contract and whose rights are guaranteed by Darul-Islam. The müste'men means a foreigner who is assured. In Islamic law, it has all rights, both religious and legal. They were given legal autonomy. Even if they contradict Islam, they can freely use their legitimate domestic law.

Imam Serahsî (483/1090) is a great Islamic jurist attached to the school of Imam Maturidî (332/944) around the Bukhara sheikhs tradition. Serahsi has signed a masterpiece of law on minority rights, freedom of religion and conscience, which sheds light on today's humanity. According to Imam Serahsi, if a citizen of Zimmî is forced to enter Islam, this will not be accepted. This is a pressure on his freedom of religion and conscience. Zimmî who is subjected to such pressure is ordered to remain in his

religion. This zimmî is under the protection of the Islamic Administration and has been given the right to religious belief and freedom. No one can force him to accept Islam. But if he voluntarily agrees to become a Muslim, it is considered his freedom of religion and conscience.

Key Words: Islamic Law, Zımmi, Muste'men, Human Rights, Minority Rights, The Constitution of Medina.

GİRİŞ

İslam Hukukunda, İslamî hükümlerin uygulandığı ülkeye, “*Dârulislâm*” denir. Dârulislamda yaşayan halk, iki ana kütleyle ayrılmaktadır. Bunlardan birincisi, Müslüman vatandaşlar, ikincisi ise gayrimüslim vatandaşlardır. Gerek Müslümanlar, gerekse gayrimüslimlerin muhtelif etnik yapıya sahip olmaları, hukuki haklarını kullanmalarını etkilemez. Bütün Müslüman kitle aynı hukuki statüye, bütün gayrimüslimler de kendi iç hukuklarının gereğini yerine getirme hakkına sahiptirler. Gayrimüslimlerden her cemaat, her toplum, sahip olduğu dini inanç ve hukuki kuralları uygulama hakkına sahiptir.

Makale, Dârulislamdaki gayrimüslimlerin, İslam Hukuku açısından sahip oldukları hak ve özgürlüklere, dînî inanç ve ritüellerine, hukukî ve kazâî haklarının neler olduğuna cevap ararken, İslam Hukukunun önde gelen temsilcilerinden Hanefî Fakîh Karahanlı İmam Serahsî (483/1090)'nin “*azınlık hukuku*” alanındaki çözümlerini belirlemeye çalışmaktadır.

Hukuk, beşeri hayatın düzenlenmesinde önemli bir realite ve kurallar bütünüdür. Bu yönüyle İslam Hukuku ile diğer hukuk sistemleri ortak pransiplere sahiptir. Bununla beraber teknik açıdan İslam Hukuku diğer hukuk sistemlerinden ciddi farklılıklar arzeder.

İslam Hukukunun konuları “kitâb”, kitablar da “bâb” şeklinde tensik edilmiştir. Ana hatlarıyla altmış ana konuya sahip olan İslam hukuku, kitâbu’l-ibâdât ile başlayıp, kitâbu’l-bey’ (borçlar hukuku), Kitâbu’n-nikâh (aile hukuku) ile devam eder ve Kitâbu’s-siyer (devletlerarası ilişkiler) konularıyla son bulur. İslam hukuku konularını modern hukuk sistematğine göre düzenleyen hukuk araştırmacıları da vardır. Buna göre İslam hukuku, Âmme Hukuku (a. devlet ve anayasa hukuku, b. idare hukuku, c. devletlerarası hukuk, d. ceza hukuku) ve Özel Hukuk (a- şahıs hukuku, b- aile hukuku, c. miras hukuku, d. borçlar hukuku, e. ticaret hukuku, f. eşya hukuku).¹ Olmak üzere iki kısma ayrılır. Günümüz Batı hukuk anlayışı, üç değer sistemine dayalı olarak, “demokrasi”, “insan hakları” ve “serbest piyasa ekonomisi” şeklinde özetlenebilir.² Ancak, tevhidi uyumdan uzak bir egoizm, beşeri çatışmaları durdurabilmiş değildir. Bunun da temel sebepleri arasında, insanlığın çifte standardı bir türlü bırakamamış olması zikredilebilir. İnsanlığın yeni bir tecrübe ve doğru bir insan hakları duygusuna bürünmesi kaçınılmaz hale gelmiştir.

İslam hukuku, kaynağının vahiy olması itibariyle, “Rabbu’l-âlemîn” olan Allah’ın kullarına lütfu gereği emrettiği hükümlerin tanzim ettiği bir toplum düzenini öngörür. Buna karşılık diğer hukuk

¹-. Davutoğlu, Ahmet, “İnsan Hakları Kavramının Zihniyet Boyutu ve Siyasi Kullanımı”, *Demokratik Hukuk Devletinde Temel Hak ve Hürriyetler*, İlim Yayma Cemiyeti Yayınları, İstanbul 1997, s. 99-100; Keskiöğlu, Osman, *Fıkıh Tarihi ve İslam Hukuku*, Müftüoğlu Yayınları, Ankara 1969, s. 3-7; Eskicioğlu, Osman, *İslam hukuku Açısından hukuk ve İnsan hakları*, Anadolu Matbaacılık, İzmir 1996, s.131.

²-. Ebu Ubeyd, *Kitabu’l-Emval*, Kahire, 1968, s. 137; Buhari, *Tarîhu’l-Kebîr*, Beyrut, ty, V, 269; Behakî, *es-Sünenu’l-Kübra*, Beyrut, 1994, X, 41; Münâvî, *Feydu’l-Kadîr*, Mısır, 1938, VI, 380.

sistemleri, özellikle Batı hukuku, akli yetilere göre toplumlar tarafından konulmuş kurallar şeklinde özetlenebilir.

İmam Serahsî, İslam hukukuna bağlı bir fakih olarak azınlık haklarına ait kuralları düzenlemiş ve Hanefî ekolünü esas almıştır.

1.1 Araştırmanın Kaynakları ve Önemi

Makale, “*İslam Hukukunda Azınlık Kavramı*” gibi bir hukuk probleminin çözümünde İmam Serahsî'nin yaklaşımını ele almaktadır.

İslam Hukuku dışında gelişen azınlık hukuku ile İslam'ın getirdiği hukuki statü, birbirinden farklı bir özellik göstermektedir. İslam Hukuku, vatandaşlarını dini inanç ve kültür farklılığı üzerine hak sahibi kılmış ve herkesin hakkını serbestçe kullanmasını en üst düzey koruma seviyesinde garanti etmiştir. Toplumların hak ve hukukları birbirine zıt olsa bile devlet garantisi altında hayat hakkına sahiptir. Diğer hukuk sistemleri, bütün vatandaşları hâkim gücün belirlediği hukuki statüyü izlemeye zorlamaktadır. Sadece devletin bütün vatandaşları için öngördüğü ve tek hukuk sisteminin elverdiği ölçüler içinde azınlıklara özel bazı ayrıcalıklar tanımaktadır. Durum böyle olunca, çoğu kez, azınlık statüsüne tabi olan cemaat, şahsi, dini, kültürel, sosyal, hukuki haklarını kullanamamakta ve mağdur olmaktadır.

Araştırmada, Hukuk Tarihinde önemli konuma sahip olan “*Medine Vesîkasi*” başta olmak üzere, İmam Serahsî (483/1090)'nin **Mebhut**'u, İbn Kayyim el-Cevziyye (728/1328)'nin “*Ahkâmu Ehli'z-Zimme*” adlı eseri ile Zeydan'ın, “*Ahkâmu'z-Zimmiyyîn ve'l-*

“Müste'menîn” adlı eseri, Hayrettin Karaman, Mehmet Akif Aydın gibi çağdaş İslam Hukuku Araştırmacılarının telifleri esas alındı.

Ayrıca, günümüzde **“insan hakları”**, **“azınlık”** ve **“azınlık hakları”** üzerine düzenlenen ulusal ve uluslararası protokollere atıfta bulunuldu.³

³- Bilge, Necip, *Hukuk Başlangıcı*, Ankara 1987; Mecelle; Keskiöglü, Osman, *Fıkıh Tarihi ve İslam Hukuku*, Müftüoğlu Yayınları, Ankara, 1969; Türkkiye Ataöv, “Azınlıklar Üzerine Bazı Düşünceler”, *A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, (Ocak Aralık 1987), XLII; <http://www.scribd.com/doc/4658738>, (20.01.010 güncellemesi); Armağan, Servet, *İslam Hukukunda Temel Hak ve Hürriyetler*, DİB Yayınları, Ankara, 1987; Okan Gümüş, Aziz Sevi, *Ansiklopedik Uluslararası İlişkiler Sözlüğü*, Ankara: Polat Yayınları, 1996. s.209. Jennifer Jackson Preece, *Ulusal Azınlıklar ve Avrupa Ulus Devlet Sistemi*, (çvr: Ayşegül Demir, İstanbul, Donkişot Yayınları, 2001; *İslam Peygamberi*, (çvr. Salih Tuğ), İrfan Yayınları, İstanbul, 1991; Hamidullah, Muhammed, *Mecmûatu'l-Vsâiki's-Siyasiyyeli'l-Ahdi'n-Nebevî ve 'l-Hilâfeti'r-Râside*, Beyrut, 1987; Karaman, Hayrettin, *İslam Hukuku*; İnel, Ahmet, “Totalitarizm, Medine Vesikası ve Özgürlük”, *Birikim Dergisi*, Mayıs-1992, sayı: 37; Wellhausen, J., *Skizzen und vorarbeiten*, Berlin, 1899, IV; Caetani, L, *Annali Milano/ İslam Tarihi*, 1903, (çvr. Hüseyin Cahit), İstanbul, 1924, I; Wensinck, A.J., *Muhammed en de Joden te Medina*, Leyden, 1908; Buhl, F., *Das Leben Muhammeds*, Leipzig, 1930, Majid Khadduri, *War and Peace in the Law of Islam*, Baltimore, 1955; Müller, A., *Der İslam in Morgen und Abendland*, I; Ranke, Weltgeschichte, V; Grimme, *Muhammed I*; Hamidullah, Muhammed, *Mecmâatu'l-Vsâiki's-Siyasiyyeli'l-Ahdi'n-Nebevî ve 'l-Hilâfeti'r-Râside*, Beyrut, 1987; Karaman, Hayrettin, *İslam Hukuku*; İnel, Ahmet, “Totalitarizm, Medine Vesikası ve Özgürlük”, *Birikim Dergisi*, Mayıs-1992, sayı: 37; Kelebek, Mustafa, “İslam Hukuk Felsefesi Açısından Medine Vesikası”, *CÜ FD (Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi)*, sayı:4, Sivas, 2000; Wellhausen, J., *Skizzen und vorarbeiten*, Berlin, 1899, IV; Caetani, L, *Annali Milano/ İslam Tarihi*, 1903, (çvr. Hüseyin Cahit), İstanbul, 1924; Wensinck, A.J., *Muhammed en de Joden te Medina*, Leyden, 1908; Buhl, F., *Das Leben Muhammeds*, Leipzig, 1930, Majid Khadduri, *War and Peace in the Law of İslam*, Baltimore, 1955; Müller, A., *Der İslam in Morgen und Abendland*, I; Osmanlılarda Millet Sistemi”, *DİA*, İstanbul, 2005, XXX; Eryılmaz, “Osmanlı Devletinde Gayrimüslim Tebaanın Yönetimi”; Bozkurt, “Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukuki Durumu”; Eroğlu, “Osmanlı Devletinde Yahudiler”; Karataş, Ali İhsan, “*Osmanlı Devletinde Gayrimüslimlerin Toplum Hayatı (Bursa Örneği)*”; Karal, nver Ziya, *Osmanlı İmparatorluğunda İlk Nüfus Sayımı 1831*, Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü, Ankara, 1943; Yazıcı, Nesimi, “Osmanlılarda bir arada Yaşama Tecrübesi ve Dini Müsamaha Üzerine Bazı Değerlendirmeler”, *Uluslar arası Avrupa Birliği Şurası II*, DİB Yayınları, Ankara 2000; Cilacı, Osman, *Müslüman Hıristiyan Diyalogu ve Ülkemizde slâm'ın Hoşgörüsü*, Diyanet İlmî

1.2. Serahsî'nin Yetiştığı Hukuki Çevre

Hukuk, sosyal varlık olan insanın, kendisiyle diğer kişiler arasındaki münasebetleri düzenleyen kurallardır. Bu kuralların kaynağı, tarihi süreç içinde değişkenlik arz etmiştir. Mesela, Roma hukuk sisteminde, imparator, rahipler sınıfı ve senato gibi üçlü bir erk hukukun kaynağı iken, İslamda, ilahi otoritenin koyduğu hükümlerdir. Bu hükümlerin nihai örneği ise İslami hükümlerdir.

Serahsî (483/1090), Buhara geleneğine bağlı bir fakihdir. Mutezile, Mürcie ve Şîa gibi akımlardan farklı olarak, Sünnî ve Matürîdî bir anlayışa sahip olarak yetişmiştir. İmam Ebu Hanife (150/767), Hanefî Mezhebinin önde gelen müçtehitlerinden İmam Ebu Yusuf (182/798) ve İmam Muhammed (189/805) tarafından tedvin edilen fikhî kaynakları esas almıştır.

Malum bu kaynaklar, İmam Malik (179/795), İmam Şafîî (205/820) ve İmam Ahmed b. Hanbel (245/860) tarafından tedvin edilen ameli hükümlere paralel bir anlayışa sahip olmakla beraber, bazı farklılıklar arz eder. Yıllar boyu, telif edilen eserler, tesis edilen

Dergisi, cilt: 33, sayı: 3; Akman, Mehmet, "Kilise ve Havraların İslam-Osmanlı Hukuk Tarihindeki Yeri", *LAM Araştırma Dergisi*, cilt: 1, sayı: 2, İstanbul, 1996; Aryeh Shmuelevitz, *The Jews of the Otoman Empire in the Late 15th And 16th Centuries*, Leiden, 1984, s. 20-21; Gülerüz, Naim, *Türk Yahudileri Tarihi I*, İstanbul, 1993; Ahmet Refik, *Onikinci Asr-ı Hicride İstanbul Hayatı (1689-1786)*, İstanbul, 1988; *Külliyyât-ı Kavânin*, cilt: 2, no: 3991; cilt: 3, no: 3992; Kenanoğlu, M. Macit, *Osmanlı Millet Sistemi: Mit ve Gerçek*, İstanbul, 2004; Ercan, Yavuz, *Osmanlı Yönetiminde Gayrimüslimler: Kuruluştan Tanzimata Kadar Sosyal, Ekonomik ve hukuki Durumları*, Ankara, 2001; Bozkurt, Gülnihal, *Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukuki Durumu (1839-1914)*, Ankara, 1996. Ayrıca, Sofya'daki Bulgaristan Milli Kütüphanesi'nde mevcut Osmanlıca arşivler arasında, hassaten, (251-A) kayıtlarında, Osmanlı-Gayrimüslim ilişkilerine yer verilirken ne denli insani davranış ve kolaylaştırıcı azınlık haklarına rastlamak mümkündür. (bk. Bimark, İsmet (Devlet Arşivleri Genel Müdürü ve Proje Yöneticisi), "*Bulgaristandaki Osmanlı Evrakı*", T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşiv Daire Başkanlığı Yayınları, nu: 17, Ankara 1994).

ortak yürüyüş ile asırlar içinde genel kabule mazhar bir hukuki tevhid ortamı oluşturulmuştur.

İşte Serahsî, ameli mezhepler arasındaki bu ortak Sünnî hukuk geleneğinin Buharaya bağlı Hanefî temsilcisi olarak yetişmiş büyük bir hukuk bilginidir. Varlık âlemine bakışı, diğer müctehidler gibi, âlemlerin Rabbi olan Allah'ın insanlığın dünya ve ukba saadetini temin etmek üzere gönderdiği elçilerinin sonuncusu olan Rasulüllâh (632)'in tebliğ ettiği itikadi, ameli ve ahlaki ilkelere mutabıktır. Ona göre de Allah, vâcib'l-vücûddur, yegâne Rubûbiyyet hakkı, yani yarattığı evreni bütün boyutlarıyla her an ve her halde idare ve denetleme hakkı Allah'a aittir. İnsan, yeryüzünün imarından sorumlu, fesadı önlemek, sulhu sağlamakla mükellef, Kitap ve Sünnet ışığında bir dünya düzeni kurmakla görevli varlıktır.⁴ İnsanın bu manada taşıdığı değeri yeniden keşfetmesine ihtiyaç vardır.⁵ Mülk Allah'ındır ve mülkü belli bir ahenk içinde dilediğine verir.⁶ İnsanlığın hayata tutunması için önce âlemler yaratılmıştır. Âlemlerin tabii bir hayat süreci ve fiziki kanunu vardır. Bu kanunlar hiçbir din, dil, ırk farkı gözetilmeksizin bütün evrendeki mahlûkata eşit olarak amade kılınmıştır.⁷ Bu kanunları koyan, yaratan, vaktini belirleyen, sınırlar koyan, hayatiyetini değiştiren, sona erdiren Âlemlerin

⁴- Ahzab, 33/72; Eskicioğlu, Osman, *İİslam Hukuku Açısından Hukuk ve insan hakları*, Anadolu Matbaacılık, İzmir 1996, s. 272-273. (nitekim İmam Ebu Yusuf, Müslümanı tanımlarken; *şartlar ne olursa olsun İİslami Hükümleri ayakta tutma çabası içinde olan... (elmüslim, mültezimu ahk'mi'l-İslâm haysü mâ kân)* ifadesini kullanmıştır.

⁵- Eskicioğlu, s.157.

⁶- Bakara, 2/251; Al-i Imran, 3/26; Yusuf, 12/101. ⁵ Zariyat, 51/56.

⁷- Bakara, 2/107; Al-i Imran, 3/26, 189; Maide, 5/17-18, 40; A'raf, 7/157; Tevbe, 9/116; Nur, 24/42; Furkan, 25/2; Fatır, 35/13; Zümer, 39/6, 44; Ğafir, 40/16; Şura, 42/49; Zuhruf, 43/85; Casiye, 45/27; Hadid, 57/2, 5; Teğâbün, 64/1; Mülk, 67/1; Bürûc, 85/9.

Rabbidir. Ona sonsuz minnet ve övgü duyulması gerekir.⁸ Dünyada hiçbir şey abes yaratılmamış⁹ ve insan başıboş bırakılmamıştır.

İnsanlığın farklı kavim ve ümmetler olarak yaratılması; Allah'ın bir lütfu olup birbirleriyle tanışmalarını ve dayanışmalarını deneyerek uygulamaya koymaları içindir. Dünya hayatında takva üzere (yasal çerçevede) yaşayanların kurtuluşlarını müjdelemek için farklı kimlikli ve çok uluslu bir insan kitlesi yaratılmıştır.¹⁰ Allah dileseydi bütün insanları bir tek ümmet (tek toplumlu insani birlik) olarak yaratabilirdi.¹¹

Serahsî, bu ilkeler istikametinde bir hukuk anlayışının temsilcisi olarak, azınlık haklarına da bu ilkeler ışığında çözüm önermiştir. Ancak, belirtelim ki, Serahsî, dârulislâma bağlı olarak yaşayan ve ciddi bir vatandaşlık farklılığına sahip olan gayrimüslimlere, “azınlık” gözüyle bakmaz. İslam hukukunun, kamusal yapısına uygun olarak görüş beyan eder, onların hak ve vecibelerini bu açıdan düzenler, bu konuda İslam hukuku ıstılahlarını kullanır.

1.3. Çağdaş Düşünürler ve Serahsî ile Mütearız Görüşleri

İngiliz şarkiyatçı Sir William Jones (1794)'ın İslam hukukunun çağdaş sisteme cevap veremediğine ilişkin beyanları,¹² Yahudi asıllı Macar şarkiyatçısı Ignaz Golziher (1921) ve Josep Schahct (1961) gibi oryantalist araştırmacılar daima İslam hukukunun çağdaş olamayacağı izlenimi veren açıklamalar

⁸- Fatiha, 1/1; Teğâbün, 64/1.

⁹- Müminun, 23/115.

¹⁰- Hucurat, 49/13.

¹¹- Maide, 5/48; Yunus, 22/99.

¹²- Wael b. Hallaq, *İslam Hukukuna Giriş*, (çvr. Necmettin KIZILKAYA), Pınar yayınları, İstanbul 2018, s.51.

yapmışlardır. Buna karşılık, Müslüman İslam araştırmacıları da, “İslamî tecdîd” fikrine meyletmişler, İslâmın çağdaş bir özelliğe sahip olduğunu vurgulamışlardır. Yer yer İslam hukukunun genel yapısına aykırı düşünenler bile çıkmıştır.

İmam Serahsî'nin fıkıh anlayışına mutabık düşünen veya oryantalist etkilerle farklı görüşleri de bulunan bazı örnekler üzerinde durulabilir.

Çağdaş İslam düşünürleri genelde, İslam Toplumu için Kur'an-ı Kerimi beşeri hayatta fonksiyonel bir işleve sahip en üst disiplin kabul ederler.¹³ Osmanlı Yönetiminin Balkanlardaki beyinlerinden olan İdare ve Bilim Adamı Ahmed Cevdet Paşa (1895), Kur'an bağlamında müdevven İslam Hukukunun, Batı hukuk sistemine öncülük edecek kadar kudretli olduğunu kabul eder. Onun çabalarıyla tedvin olunan ve İslam Borçlar Hukukunun önemli bir kanunnamesi olan Mecelle, Cevdet Paşayı düşüncesinde haklı çıkaran önemli bir denemedir.¹⁴ Arap Yarımadası düşünürlerinden, Muhammed Abduvahhab'ın düşünce temelinde de Kur'an'a bağlı bir hayat tarzı anlayışı vardır.¹⁵

Seyyid Cemalüddin Afğânî, sömürge ve sosyal baskılara, Kur'an öncülüğünde direnilebileceğini,¹⁶ Muhammed Abduh, Müslüman aklın taklitten kurtularak, Kur'an öncülüğünde hayatın

¹³- Bakara, 2/143; Âl-i İmrân, 3/110; Rûm, 30/30; Ubeyd, Mansur er-Râfî, “*el-İslamu ve Mevkîfuhû mine'l-Unfî ve't-Tetarrufî ve'l-irhâb*”, Mısır, 1987, s. 101; Temel, Ali Rıza, “*İslamda ve Batıda İnsan Hak ve Hürriyetleri*”, İstanbul 1995, s. 14-15.

¹⁴- GÖZÜBENLİ, Beşir, “*Türk Hukuk Tarihinde Kanunlaştırma Faaliyetleri ve Mecelle*”; Ahmet Cevdet Paşa, *Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları*, Ankara, 1997, s. 285-299.

¹⁵- Karadavi, Yusuf, “*Fıkhu'l-Evleviyyat/Öncelikler Fıkhi*”, (çvr. Abdullah Kahraman), İz Yayıncılık, İstanbul 2007, s. 293

¹⁶- Karadavi, s. 294.

yeniden algılanmasını ileri sürer. Hasan el-Benna, Müslümanların Kur'an öncülüğünde birlik olmalarını savunur. Seyyid Kutup, Müminin hayatının bütünüyle Kur'an ahkâmına göre düzenlenmesini, kurtuluşun yegâne teminatı olarak görür. Muhammed Ğazâlî, yolumuzu aydınlatmak ve çağın buhranlarına karşı direnmek için tek çözümün Kur'an ve Sünnet ışığında hayatımızı aydınlatmamız gerektiğini anlatır.¹⁷

Balkanlardan İstanbul'a göç eden bir ailenin evladı olan ve bağımsızlık mücadelesinin sembol şairi Mehmet Akif Ersoy da, "*Doğrudan doğruya Kur'an'dan alarak ilhamı, asrın idrakine söyletmeliyiz İslamı*", derken aynı gerçeği ifade eder.¹⁸ Bediuzzaman Merhum da bütün eserlerinde iman-ı kâmil sahibi olmanın Kur'an ve Sünnete bağlılıktan geçtiğini anlatır.

Çağdaş İslam Toplumunun oluşmasına katkı sağlayan bazı Müslüman Bilim Adamı ve Düşünürleri de Kur'an rehberliğinde tanzim edilen bir hayatı esas kabul ederler. Bunlar arasında, Mevdudi (1979),¹⁹ İsmail Raci Faruki (1986),²⁰ Fazlurrahman (1988),²¹ Muhammed Hamidullah (2002),²² Muhammed Arkun,²³ Malay İslam

¹⁷- Karadavi, s. 294-316.

¹⁸- Ersoy, Mehmet Akif, "*Safâhat*".

¹⁹- Mevdudi, Ebu'l-A'la, "*Tefhîmu 'Kur'an*", Lahor 1991, I, 25.

²⁰- Karadaş, s. 136.

²¹- Fazlurrahman, "*İİslamisation of knowlodge*", AJISS, V/1, 1988, s. 8; "*Islam and the Study of Religion*", Approaches to İslam in Religiaus, Stadies, s. 199.

²²- *İslamda Devlet dairesi*", (çvr. Kemal Kuşçu), İstanbul 1963, s. 7; "*İslam Fıkhı ve Roma Hukuku*", (çvr. Kemal Kuşçu), İstanbul 1964, s. 7-22; "*İslam Hukuku Etüdüleri*", s. 229-240; Hamidullah, Muhammed, "*Le Saint Coran*", Brentwod 1989; Karadaş, s. 152.

²³- Arkoun, Muhammed, "*Târîhiyyetu'l-Fikri'l-A'rabî*", (çvr. Haşim Salih), el-Merkezu's-Sakâfi, Beyrut 1966, s. 40; "*el-Fikru'l- İslâmî Nakdun ve'ctihâdun*", (çvr. Haşim Salih), I-II, (Röportaj: Haşim Salih), Beyrut 1992, s. 89-90; "*İâdetu'l- i'tibâr ile'l-Fikri'd-Dînî*", I-II, (Röportaj: Haşim Salih), el-Kermil, sayı: 34-35, Kahire, 1989-1990, II, 37; "*el- İslam ve'l-Hadâse*", s. 323; Karadaş, s. 166-169.

Kültür Havzasının önemli temsilcisi Seyyid Muhammed Nakîb el-Attas,²⁴ İranlı Düşünür Seyyid Hüseyin Nasr,²⁵ ile Hasen Hanefi Haseneyn,²⁶ Nasr Hamid Ebu Zeyd²⁷ Hüseyin Atay,²⁸ Hayrettin Karaman²⁹ ve Bekir Topaloğlu³⁰ gibi bilginlerin adı bu bağlamda zikredilebilir.

Necip Fazıl öncülüğünde yetişen, Sezai Karakoç, Nuri Pakdil, Akif İnan, Erdem Beyazıt, Rasim Özdenören tarafından devam ettirilen Anadolu Müslüman düşünürlerinin çağrılarının özü de, Kur'an'a bağlılıktan geçer.

Avrupa'nın göbeğinde azınlık halinde ve ağır baskı altında yaşayan bir Müslüman Toplumunu, Bosna-Hersekliileri, azınlık halinden hâkim toplum haline getiren, baskılara boyun eğmeyen, özgürlük savaşçısı, Müslüman Düşünür, Adil Yönetici, Bilge İnsan, Aliya İzzetbegoviç'i saygıyla anmak isteriz. O da toplumuna, Kur'an eksenli bir dünya hayatı önerirken barışı ve özgürlüğü tavsiye etmektedir.³¹ O, çağdaş dünyanın hak ve özgürlüklere katkı sağlayan yöneticilerine olan minnetini açıkça dile getirir.³² Hangi düzeyde

²⁴- el-Attas, Seyyid Muhammed Nakib, “*İİslam and Secularism*”, Kuala Lumpur 1978, s. 1–13, 127–128; Karadaş, s. 193.

²⁵ Nasr, Seyyid Hüseyin, “*Three Muslim Sages/Üç Müslüman Bilge*”, (çvr. Ali Ünal), İstanbul 1985; “*Idealse and Realities/ İİslam: dealler gerçekler*”, (çvr. Ahmet Özel), İstanbul 1985; “*Knowloge and the Sacred*”; Karadaş, s. 211-213.

²⁶- Hanefi, Hasen Haseneyn, “*Kadâyâ Muâsıra*”, Dârü't-Tenvîr, Beyrut 1983; , “*Kadâyâ Felsefiyye*”, Kahire ty, s. 539.

²⁷- Ebu Zeyd, Nasr Hamid, “*el- tticâhu 'l-Aklî fi 't-Tefsîr-Dirase fi Kadıyyeti 'l-Mecaz Inde 'l-Mu 'tezile*”, Beyrut 1982, s. 7; “*el-Hutâbât ve 't-Te 'vil*”, s. 265; Karadaş, s. 248.

²⁸- Atay, Hüseyin, “*İİslamı Yeniden Anlama*”, Ankara, 2001, s. 17, 47, 56, 88.

²⁹- Karaman, Hayrettin, “*Hayatımızdaki İİslam*”, İstanbul 2002, s. 257.

³⁰- Karadaş, s. 350.

³¹- İzzetbegoviç, Aliya, “*Konuşmalar*”, (çvr. Fatmanur Altun-Rıfat Ahmetoğlu), Klasik Yayınları, İstanbul 2005, s. 99, 108-109; “*Özgürlüğe Kaçışım: Zindandan Notlar*”, (çvr. Hasan Tuncay Başoğlu), Klasik Yayınları, İstanbul 2005, s. 4.

³²- İzzetbegoviç, “*Konuşmalar*”, s. 143.

olursa olsun, insanlığı küçümseyen, insan haklarını dağıtırken bazı bölge toplumlarını hiçe sayan ve sadece kendi dar kalıbı içinde hak arayan çifte standart sahibi düşünürlerin düşünce tarzlarını şiddetle reddeder.³³

Gençlik yıllarında, bizzat yaşadığı ayrımcılığı, komünistlerin ülke vatandaşları arasında uyguladıkları kast sistemini eleştirir.³⁴

Kutsal Kitap olarak saygıyla ayetleri önünde eğildiği Kur'ana önem verdiği gibi³⁵ aklî verilerini de ön planda tutar.³⁶

2. SERAHSÎ'DE AZINLIK HAKLARI VE İNSAN

Azınlık deyimini, Batı hukukunda, bir kamu hukuk terimi olarak kullanılmaktadır. Çoğukez, hâkim kitle tarafından hakkı gasbedilen bir nüfus yoğunluğunu anımsatmaktadır. Çağdaş hukuk sistemindeki “ülke” kavramı ile İslam Hukukunda “dâr” kavramı arasında sistem farklılığı vardır. Çağdaş hukuk sistemlerinde, ülkenin bir “aslı” vatandaşı bir de ülkenin normal vatandaşlık statüsünden farklı haklara sahip, -adeta bir alt sınıf diyebileceğimiz- “ikincil” vatandaş vardır. Bu kesim, bütün haklarını ülkenin asıl vatandaşlarının getirdiği sınırlara göre kullanır. Ülkede “yerli” ve “yabancı” çağrışımlı iki vatandaş olup, birincilin tanıdığı kadar varlık gösterebilen bir ikincil grup hayat sürer. Bu ikincil gruba, Batı Hukuku sisteminde “azınlık” deyimini kullanılır.

İslam Hukuku, ülkeleri (dâr), Dâru'l-İslâm ve Dâru'lküfr olarak ikiye ayırır. Yukarıda belirtildiği üzere bu ayırım, bir aşağılama

³³- İzzetbegoviç, “Özgürlüğe Kaçışım: Zindandan Notlar”, s. 1-2.

³⁴- İzzetbegoviç, Aliya, “Tarihe Tanıklığım”, (çvr. Alev Erkilet-Ahmet Demirhan-Hanife Öz), Klasik Yayınları, İstanbul 2003, s. 26-27.

³⁵- İzzetbegoviç, “Tarihe Tanıklığım”, s. 538-539.

³⁶- İzzetbegoviç, “Özgürlüğe Kaçışım: Zindandan Notlar”, s. 12.

adına değil, var olan sosyal realiteyi kabul etmek adına kavramsallaştırılmış bir ifadedir. Dâru'l-İslâmın iyi ilişkiler içinde olduğu ülkeye Dâru-s-sulh adı verilir ve bu ülkenin vatandaşlarına her türlü seyahat hakkı tanınır.

Dârulislam vatandaşları, Müslüman ve gayrimüslimlerden oluşur. Her iki grub da “aslî” vatandaşlık hakkına sahiptir. Gayrimüslim vatandaş için, küçümseyici, incitici “azınlık” (minority) deyimini yerine, “zimmî” ve “müste'men” ifadeleri kullanılır.

Zimmî, sözleşme gereği vatandaşlık hakkı kazanan ve her türlü hakları Dârulislam (İslami Devleti) tarafından garanti edilen vatandaş demektir. Müste'men ise, kendisine eman (güvence) verilen yabancı demektir. İslam hukukunda gerek *zimmî*, gerekse *müste'men*, dînî ve hukukî bütün haklara sahiptir. Onlara, hukukî özerklik verilmiştir.

Serahsi, diğer İslam Hukukçularında olduğu üzere, gayrimüslimlerin de meşru hayat hakkı olduğunu kabul eder.³⁷

Ona göre bir gayrimüslim azınlık (*zimmî ehli*)³⁸ *müste'men* konumunda olsa dahi, insani hak ve özgürlüklere sahiptir. İkamet etme, barınma, yaşama, mülk edinme hakkına da sahiptir. Müslüman için geçerli olan bütün işlemler, azınlık için de, yani zimmî ve müste'men için de geçerlidir.³⁹

2.1. Dînî Hak ve Özgürlükler Alanındaki Görüşleri

Serahsi, Dinin kutsal mekânları olan mabetlerin dokunulmazlıklarının olduğunu kabul eder. Serahsi'ye göre Fetih

³⁷- Serahsi, Mabsut, XIII, 137; Kâsânî, Bedâyi', VI, 280.

³⁸- Serasi buna İslam Hukukundaki orijinal deyim olan zimmî ve müste'men tabirlerini kullanır.

³⁹- Serahsi, Mabsut, XX, 24-28; XXIII, 121.

önce mevcut olan mabetler aynen devam eder. Sadece, cemaati kalmayanlar yine ibadethane olarak tahvil edilebilir. Ancak asla, baskıyla Hıristiyan cemaat mabetten uzaklaştırılmaz. İslami Dönemlerde gayrimüslimlerin yeni ibadet yeri açmalarını özel statülere bağlayan Serahsi, bu konudaki rivayetleri ileri sürerek cevaplandırır.⁴⁰

Serahsi, azınlık haklarından din ve vicdan özgürlüğü konusunda, günümüz insanlığına ışık tutan şaheser bir hukuk ilkesine imza atmaktadır. Ona göre, bir Müslüman bir harbiyi İslam'a girmeye zorlasa, o da İslam'a girse, bu hususta harbinin Müslümanlığı geçerli kabul edilir. Zira İslam Ülkesi harbiye bir garanti vermemiştir. Zaten harbi, İslam Ülkesine savaş açan düşman bir ülkenin kimliğini taşımaktadır. Müslüman olmakla, artık bu düşmanlığı sona erer. Ancak aynı baskı, zimmî azınlıktan bir vatandaşa yapılırsa, kadın veya erkek bir gayrimüslim vatandaş İslam'a girmeye zorlansa, o da bu baskı sebebiyle Müslüman olsa, İmam Serahsi'ye göre bu durum kabul edilmez. Zimmînin kendi dininde kalması emredilir. Zira zimmî, İslam İdaresinin koruması altındadır. Kimse onu İslam'ı kabul etmeye zorlayamaz.⁴¹ Ancak kendi isteği ile Müslüman olmayı kabul ederse, bu onun din ve vicdan özgürlüğü olarak kabul edilir.⁴²

⁴⁰- Serahsi, *Şerhu's-Siyeri'l-Kebîr*, Kahire, 1958-1971, IV, 1528-1548. Türkçesi: "*İslam Devletler Hukuku*", İbrahim Sarımsık-Sait Şimşek, Konya 2001, IV, 95-1009.

⁴¹- İmam Serahsi'nin bu hukuk kuralını belirlediği İslami Hüküm, Kur'an ve Sünnet ile diğer delillere dayalı olup en azından, günümüzden 10 Asır önceden bu yana geçerli bir İslam Hukuku kuralıdır. Ne garip ve ne yazıktır ki, -sözüm ona – bazı yazarlar, ülkelerinde, Müslümanların Hıristiyanları zorla Müslüman yaptıklarını söyleme gibi bir cehalet örneği vermeye devam edebiliyorlar.

⁴²- Mabsut, XXIV, 57; XXV, 28-42.

İmam Serahsi, savaş ortamında Müslümanların, gayrimüslim din adamlarına asla dokunamayacaklarını, onları öldüremeyeceklerini, kiliseye sığınan insanlara işemeyeceklerini, mabetleri tahrif edemeyeceklerini, XXI. Asır insanlarına ışık tutacak olan İslam Hukukunun genel hükümleri çerçevesinde aynen kabul eder.

2.2. Ticaret ve Borçlar Hukuku Alanında Zimmî Hakları

Serahsi'ye göre gayrimüslim bir azınlık (zimmî olsun mste'men olsun) İslam Ülkesinde (Dârulislamda) mala kefil olabilir. Çünkü o, İslam Ülkesine can ve mal güvencesi verilerek kabul edilmiştir.⁴³

Hatta müste'men (pasaportlu ve ikamet izinli gayrimüslim), Dârulharb (İslam Ülkesinin savaş halinde olduğu bir ülke) vatandaşı olsa dahi, Serahsi'ye göre bu hakkı bakidir. Bütün ticari hakları bakidir. Bütün akitleri sahihtir (geçerlidir). Devletin koruması altındadır. Bu durum devletin adaleti ve bağımsızlığının, devlet oluşunun gereğidir.

Dahası, azınlık, Müslümanlara nisbetle bazı konularda daha fazla haklara sahiptir. Müslümana, alım satımı geçersiz olan bazı eşyaların ticareti, azınlık için serbesttir. Kendi iç hukuklarına göre meşru olduğu sürece, ticaretini serbestçe yapabilirler. Mesela, içki, domuz, domuz eti, meyte (besmelesiz kesilen ve ölmüş hayvan) gibi, Müslüman vatandaşlar arasında geçersiz olan, borç doğurmayan işlemler, azınlık için, yani, zimmî ve müste'men için geçerlidir.⁴⁴ Bu tür gıda maddeleri, sadece sağlık denetimine tabidir.

⁴³- Serahsi, Mebsut, XX, 33.

⁴⁴- Serahsi, Mebsut, XX, 24, 51.

Bu hususun, günümüz hukuk sistemlerinin yeniden incelemesi ve demokrasi sevdalısı insanlığın ibret alması gereken ileri düzeyde bir hak ve özgürlük örneği teşkil ettiği kanaatindeyiz.

Geçici ikameti olan azınlık (müste'men) dahi, ülkenin dilediği herhangi bir yerinde, ikamet edebileceği gibi mülk edinme hakkına da sahiptir. Serahsi'ye göre bu durum, İslam Hukuk kültüründeki çok dinli, çok dilli, çok kültürlü ve çok uluslu beşeri birlikteliğin gereğidir ve İslam bunu meşru bir hak kabul eder.⁴⁵

Bir zimmî veya müste'men, istediği yerden arazi alabileceği gibi, müzâraa (arazi sahibinin uzman çiftçi ile meyve ağaçları ve ekin üzerinde ortaklık anlaşması yapması) yoluyla ticari işlemler de yapabilir. Hatta ortağından dış ülke halkından birinin bulunması da caizdir. Serahsi, İmam Ebû Yûsuf'un daha dikkatli olduğuna, İslam Ülkesine zarar verecek işlere karşı teassüf (hakkın kötüye kullanılması) işlemine meydan verilmemesine özen gösterdiğine dikkat çeker.⁴⁶

Zimmînin, birisi üzerinde borç bulunduğu dair yaptığı tanıklığı kabul eder. Bu hususta, harbî ile zimmînin tanıklığı çelişse, zimmîyi harbîye tercih eder.⁴⁷

Bir Müslüman, zimmîye ait korunaklı ve nisap miktarı bir malı çalsa, bu hırsıza iade ve had cezası verir.⁴⁸

Zimmînin zimmîye yaptığı vasiyetin geçerli olduğunu, murislerin mûsâleh/ kendisine vasiyet edilen kişiyi, vasiyet miktarını almaktan men edemeyeceklerini beyan eder.⁴⁹

⁴⁵- Hucurat, 49/13; Serahsi, Mebsut, XXIII, 121.

⁴⁶- Serahsi, Mebsut, XXIII, 122-123.

⁴⁷- Serahsi, Mebsut, XXVI, 42-44.

⁴⁸- Serahsi, Mebsut, XXVI, 132.

Aynı zamanda zimmînin Müslüman için yaptığı vasiyeti geçerli sayar ve İmam Şafî'nin bu konudaki çekincesini zikreder.⁵⁰

Ona göre zimmînin Müslüman veya gayrimüslim üzerindeki vedia akdiyle verdiği her şey kendisine aittir. Hiç kimse el koyamaz.⁵¹

Bir Müslüman, başka bir müslümanın elindeki içkiyi dökse tazmin etmez. Çünkü mütekavvim bir mala zarar verilmemiştir. Ancak aynı kişi zimmîye ait içkileri itlaf etse, İmam Serahsi, İslam Hukukunun temel esaslarına uygun olarak bu zararın tazmin edilmesi gerektiğini söyler.⁵² Domuz eti de içki gibidir. Çünkü bizim hukukumuzda mal olmayan domuz, Hıristiyan hukukunda maldır.⁵³

Bir Müslüman, zimmî ile ortak şirket kursa ve birbirleri adına işlem yapmaya yetkili olsalar, İmam Serahsi, müslümanın içki ve domuz eti gibi müslümana haram olan ve hukuken geçersiz olan işlemleri aynen geçersiz sayar. Zira ona göre, müslümanın müdâhil olduğu her konu İslam Hukuku tarafından meşru olmalıdır.⁵⁴

Zimmî, müslümanı ücret karşılığında meşru bir işte çalıştırabilir.⁵⁵

Zimmî, müslümana vekâlet verebileceği gibi, Müslüman da zimmîyi herhangi bir konuda kendine vekil tayin edebilir.⁵⁶

⁴⁹- Serahsi, Mabsut, XXVI, 25.

⁵⁰- Serahsi, Mabsut, XXVI, 95.

⁵¹- Serahsi, Mabsut, X, 68-69. Bu konuda, bazı ülkelerdeki vakıf mallarının hukuk dışı işlemlerle asıl sahipleri olan Müslümanların ellerinden çıkartılmasını, insani değerlerle telif etmek mümkün değildir.

⁵²- Serahsi, Mabsut, XI, 53.

⁵³- Serahsi, Mabsut, XI, 102; XII, 104.

⁵⁴- Serahsi, Mabsut, XI, 197.

⁵⁵- Serahsi, Mabsut, XVI, 56.

⁵⁶- Serahsi, Mabsut, XIX., 8-9.

2.3. Medeni Haklar Alanındaki Görüşleri

İmam Serahsi, zimmîlerin medeni haklarını kullanmada Müslümanlar gibi olduklarını dilediklerinde İslam hukukuna göre muamele edebileceklerini kabul eder.⁵⁷

İmam Serahsi, İslam Ülkesinde yaşayan gayrimüslim vatandaşların kendi iç hukuklarına ve dini inanç esaslarına göre özgürce işlem yapmalarını esasta kabul eder. Mesela, veled-i zinanın nesebini kendi hukuklarında sahih sayıldığı için kabul eder.⁵⁸

Dârüislama eman ile gelmiş bir müste'men, zimmî bir kadınla evlense, bu evlilik sayesinde zimmet ehli olmaz. Yine müste'men olarak kalır.⁵⁹ Burada Serahsi, medeni haklardan faydalanma hususunda zimmî vatandaşı asli vatandaş saymaktadır. Nitekim müste'men bir kadın Müslüman veya zimmî birisiyle evlense, müste'men olmaktan çıkar asli vatandaş olur.⁶⁰

2.4. Eşya Hukuku Alanındaki Öncelikleri

Serahsi'ye göre gayrimüslim bir azınlık (zimmî olsun, müste'men olsun) İslam Ülkesinde (Dârüislamda), eşya hukuku alanında, Müslüman'ın sahip olduğu haklara sahiptir. Mesela, bütün irtifak haklarına,⁶¹ hakk-ı mürur, hakk-ı mesil, hakk-ı şirb, hakk-ı mecrâ, hakk-ı teallî ve hakk-ı civar gibi eşya haklarına sahiptir.⁶²

⁵⁷- Serahsi, Mabsut, X, 84-86, 89.

⁵⁸- Serahsi, Mabsut, X, 62.

⁵⁹- Serahsi, Mabsut, X, 84-85.

⁶⁰- Serahsi, Mabsut, X, 84-85.

⁶¹- İrtifak hakları, sahip olunan bir mülkün kullanımını için başka bir mülk sahibinin iznine tabi olan, ya da hukuki bir sebebe bağlı olarak kazanılan haklardır. Bunları şöyle sıralamak mümkündür: 1-Hakk-ı mürur: Mecellenin 142. maddesinde yasalaştığı üzere, başkasının arazisi üzerinden yürüyüp geçme hakkıdır. 2-Hakk-ı mesil: Başkasının arazinden suyu akıtma hakkıdır. 3-Hakk-ı şirb: içmek için veya zirai mahsulleri sulamak için başkasının arazisi sınırlarındaki sudan faydalanma hakkıdır. 4-Hakk-ı mecrâ: Başkasının mülkü üzerindeki suyu kendi arazisine geçirme hakkıdır. 5-Hakk-ı teallî: Üst katta oturan komşunun alt katta oturan

İmam (yönetici), azınlığa (ehl-i zimmete) ait bir araziye, sahibinin isteği dışında kamulaştıramaz. Ancak, gayrimüslim vatandaşlık haklarını kötüye kullanır, Dârulharb yöneticilerine casusluk yaparsa, bu takdirde, arazi bedeli ödenerek kamulaştırılır.⁶³ Serahsi'nin dile getirdiği bu durum olağanüstü şartlarda çok az rastlanabilecek türden bir işlemdir. Hiç kimsenin yaşadığı ülkesine böyle bir kötülük yapması beklenemez.

Gayrimüslimin, hakk-ı mürur gibi diğer irtifak haklarına sahip olduğunu kabul eder.⁶⁴

2.5. Ceza Hukuku Alanında Zimmî Haklarına Bakışı

Serahsi'ye göre gayrimüslim bir azınlık (zimmî olsun müste'men olsun) İslam Ülkesinde mala kefil olabileceği gibi cana da kefil olabilir. Çünkü o, İslam Ülkesinde can ve mal güvencesi verilerek kabul edilmiştir. Kendi canı, İslam Ülkesine kutsal bir emanet gibidir ve devletin garantisi altındadır. Her çeşit tecavüze karşı koruma altındadır (*mahkûnu'd-demdir*). Bu konuda Müslüman ile onun arasında fark yoktur. Onun canını korumak bizatihi devletin varlık ve bağımsızlık sebebidir. Bir zimmî ve müste'mene yapılmış saldırı bizatihi devlete yapılan saldırıyla eşdeğer kabul edilir ve saldırgan cezalandırılır. Gayrimüslim azınlık (zimmî-müste'men) bir tek kişi olsa dahi durum değişmez.⁶⁵ Hatta müste'men, Dârulharb

komşu üzerindeki kat varlığını sürdürme hakkıdır. 6-Hakk-ı civar: Komşunun malı, canı ve namusunu korumaya layık görme hakkıdır. Geniş bilgi için bk. Karaman, Hayrettin, Mukayeseli İslam Hukuku, I-III, Nesil Yayınları, İstanbul 1987, III, 125-135.

⁶²- Serahsi, Mabsut, XXIII, 200.

⁶³- Serahsi, Mabsut, XXIII, 4-5.

⁶⁴- Serahsi, Mabsut, XXIII, 200-201.

⁶⁵- Serahsi, Mabsut, XX, 33, 78.

(İslam Ülkesinin savaş halinde olduğu ülke) vatandaşı olsa dahi, Serahsi'ye göre bu hakkı bakidir. Devletin koruması altındadır.

Bütün tecavüzlerden korunmuştur. Bu durum devletin adaleti ve bağımsızlığının, devlet oluşunun gereğidir.⁶⁶

Dâru'l-İslamda bir Müslüman zimmî bir vatandaşa adavet beslese, onun aleyhine yapacağı tanıklık, İslam mahkemesince kabul edilmez. İmam Serahsi bunu aynen savunur.

Bilindiği gibi, İmam Serahsi, müslümanın içki içmesini, satmasını, satarsa parasını harcamasını, bir yiyeceğe karıştırıldığında o yiyeceği satmasını, satın almasını, başkasının ikramı ise yemesini kesinlikle kabul etmez. Böyle işlemleri haram ve geçersiz sayar. Bu konudaki rivayetleri tahlil ederek yorumlar. Müslümanın gayrimüslime içki sunamayacağını, kendisine gayrimüslim tarafından ikram edilen içkiyi içemeyeceğini dile getirir. Zira içkinin İslam'da "*rics*" olarak geçtiğini, yani, içkinin bir pislik olduğunu aktarır.⁶⁷ Ancak içki, domuz, domuz eti, meyte, kan, gibi İslam Hukukunun Müslüman için mütekavvim (geçerli) mal olarak görmediği şeylerin zimmî için mütekavvim mal olduğunu kabul eder. İçki içen gayrimüslime had (içki içme cezası) uygulamaz. Fakat müslümana uygular. Şayet Müslüman içki karışımı bir yiyecek yese, haram işlemiş olur. Ancak had uygulanmaz. Haddin sebebi, doğrudan içki içmesidir.⁶⁸

Bir Müslüman, zimmî bir hanıma sövse, hakaret etse veya zina isnat etse, tazir cezası ile cezalandırılır. Böylece, Serahsi'ye göre

⁶⁶- Serahsi, Mebsut, XXI, 88.

⁶⁷- Serahsi, Mebsut, XXIV, 24-26.

⁶⁸- Serahsi, Mebsut, XXIV, 31.

zimmî bir kadın toplum içinde onurunun korunduğu sevinciyle rahatça ve özgürce hayat sürecektir.⁶⁹

Müslümanın, zimmîye ait malı çalması halinde, hırsızlık suçu işlediğinden, kendisine had cezası verileceğine dair İslam Hukuk kuralını aynen benimser.⁷⁰

Zimmî ile müslümanın kan bedeli ve diyet miktarı hususunda fark olmadığını, zimmîyi haksız yere teammüden öldüren müslümanın da idam edileceğini, Ebû Yûsuf örneğindeki gibi kabul eder. Bu konuda, Hz. Ebu Bekir, Hz. Ömer ve Hz. Ali'yi referans alır. Hz. Ali'nin şu sözlerini aktarır; *“Biz onları zimmet ehli olarak vatandaş kabul ettik. Onlar da bu görevlerini yerine getiriyorlar. Bu bakımdan onların canları canımız, kanları kanımız, malları malımız gibi koruma altındadır”*.⁷¹ Müslüman hata yoluyla öldürdüğü zimmî konusunda da bir müslümanı hata yoluyla öldürdüğü miktara eşit keffaret ödemek zorundadır.⁷² Serahsi, bu konudaki hukuk ilkesini aynen benimser.

SONUÇ

Günümüz hukuk sistemleri ve insan haklarıyla ilgilenen kesimlerce dile getirilen “azınlık” kavramı “*hâkim toplum içinde kendisine yer arayan garibanların teşkil ettiği topluluk*” imajı verecek şekilde tanımlanan bir anlayışı, İslam Hukuk literatüründe göremiyoruz. İslam Hukukunda, Dârulislam vatandaşları, Müslim ve gayrimüslim olmak üzere iki ana gruba ayrılıyor. Her iki grubun barış içinde yaşamalarını devlet garanti ediyor. Müslümanlara, “İslam

⁶⁹- Serahsi, Mebsut, XXIV, 36.

⁷⁰- Serahsi, Mebsut, XXVI, 132.

⁷¹- Serahsi, Mebsut, X, 96; XXVI, 84-86, 130, 133.

⁷²- Serahsi, Mebsut, XXVII, 87.

Hukuk Kuralları”, gayrimüslimlere ise hem İslam Hukukundaki hakları hem de iç hukuklarındaki özel hükümleri uygulama hakkı veriliyor. Aile Hukuku alanında Hasan Basri'nin Ömer b. Abdülaziz'e karşı çıkararak gayrimüslimlerin nikâh sistemlerindeki bir kuralın, nikâhsız evliliği teşvik etse ve fesat sebebi olsa bile, azınlığın hukuki haklarına müdahale ettirmemesi, İslam Ülkesinin azınlık haklarına gösterdiği ince saygının önemli örneklerinden biridir.⁷³ Her ne kadar Fatih Döneminde bazı ahlaki düzenlemeler yapılsa bile, İslam Hukukundaki genel tolerans ve insani hakları devam etmiştir.

Makalede, böyle bir tecrübenin insan onuruna daha uygun olduğu sonucuna varılmaktadır.

İmam Ebû Yûsuf'un, Dârulislam Yurdunun en güçlü olduğu bir dönemde, İslam Ülkesinin Başkadısı (Kâdı'l-Kudât) sıfatıyla, haksız yere gayrimüslim bir vatandaşı öldüren bir Müslümana idam cezası vermesi, insanlık ve azınlık hakları açısından önemli bir örnek olarak söylenmelidir.⁷⁴

Serahsi, azınlık haklarından din ve vicdan özgürlüğü konusunda, günümüz insanlığına ışık tutan şaheser bir hukuk ilkesine imza atmaktadır. Ona göre, bir Müslüman bir harbiyi İslama girmeye

⁷³- Hasan Basri (110/728), Bakara Suresinin 256 ve Yunus Suresinin 99. Ayetleri gereği, Hıristiyanlara ve Yahudilere, aile hukuku alanında, vasiet ve miras hukukunda özerklik verildiğinden, onların aile hukuklarını düzeltmeye çalışan Halifeye karşı çıktı. Hıristiyanların iç hukuklarında serbest olduklarını, dolayısıyla onlara müdahale edilemeyeceğini söyledi. bk. Aydın, *Türk Hukuk Tarihi*, s. 148-149; İmam Serahsi'nin bu hukuk kuralını belirlediği İslami Hüküm, Kur'an ve Sünnet ile diğer delillere dayalı olup en azından, günümüzden 10 Asır önceden bu yana geçerli bir İslam Hukuku kuralıdır. Ne garip ve ne yazıktır ki, -sözüm ona – bazı yazarlar, ülkelerinde, Müslümanların Hıristiyanları zorla Müslüman yaptıklarını söyleme gibi bir cehalet örneği vermeye devam edebiliyorlar.

⁷⁴- KĀSĀNĪ, Alâuddin Ebî Bekr b. Mes'ûd (587/1191), *el-Bedâiu's-Sanâi' fî Tertîbi's-Şerâi'*, (*el-Bedâi'*), I-VII, Beyrut, 1982, VII, 236; Matlub, Mahmud, Ebû Yûsuf Haytuhu ve Âsaruhu ve Ârâuhu'l-Fıkhiyye, Bağdat, 1972. s. 438.

zorlasa, o da İslam'a girse, bu hususta harbinin Müslümanlığı geçerli kabul edilir. Zira İslam Ülkesi harbiye bir garanti vermemiştir. Zaten harbi, İslam Ülkesine savaş açan düşman bir ülkenin kimliğini taşımaktadır. Müslüman olmakla, artık bu düşmanlığı sona ereceğinden Müslümanlığa girişi geçerli sayılır. Ancak aynı baskı, zimmî azınlıktan bir vatandaşa yapılırsa, kadın veya erkek bir gayrimüslim vatandaş İslam'a girmeye zorlansa, İmam Serahsi'ye göre bu kabul edilmez. Bu onun din ve vicdan özgürlüğüne baskı sayılır. Böyle bir baskıya maruz kalan zimmînin kendi dininde kalması emredilir. Zira bu zimmî, İslam İdaresinin koruması altındadır ve kendisine dini inanç ve özgürlük hakkı tanınmıştır. Kimse onu İslam'ı kabul etmeye zorlayamaz. Ancak kendi isteği ile Müslüman olmayı kabul ederse, bu onun din ve vicdan özgürlüğü olarak kabul edilir.⁷⁵

Ayrıca, Dârulislam Yönetimince zimmet ehlerinden senede bir kez alınan zimmet vergisinin (*cizye*), günümüz şartlarında vatandaştan alınan vergilerle mukayese edilemeyecek kadar az ve insani olduğunu belirtmekte fayda mülhaza ediyoruz.

KAYNAKÇA

- Arkoun, Muhammed, Târîhiyyetu'l-Fikri'l-A'rabî, (çvr. Haşim Salih), el-Merkezu's-Sakafi, Beyrut 1966.
- Arkoun, Muhammed, el-Fikru'l-İslâmî Nakdun ve'ctihâdun, (çvr. Haşim Salih), Dâru's-Sakafi, Beyrut 1992.
- Arkoun, Muhammed, İâdetu'l- 'tibâr ile'l-Fikri'd-Dînî, I-II, (Röportaj: Haşim Salih), el-Kermil, sayı: 34-35, Kahire, 1989-1990, II, 37.

⁷⁵- Serahsi, Mabsut, XXIV, 57; XXV, 28-42.

- Armağan, Servet, İslam Hukukunda Temel Hak ve Hürriyetler, DİB Yayınları, Ankara, 1987.
- Atay, Hüseyin, İslamı Yeniden Anlama, Ankara, 2001.
- Attas, Seyyid Muhammed Nakib, Islam and Secularism, Kuala Lumpur 1978.
- Ayan, Engin, Horasan ve Civarında Oğuz Boyları, (Doktora Tezi), MÜSBE, İstanbul 1998; Yıldız, Hakkı Dursun, "Arap" Dİ A, III, 273.
- Başgil, Ali Fuad, Din ve Laiklik, Sönmez Neşriyat, İstanbul 1962.
- Babanzade Ahmed Naim, İslamda Davay-ı Kavmiyyet, İstanbul 1332.
- Bedran, Eu'l-Ayneyn Bedran, el-Alâkâtu'l-ctimaiyye beyne'l-Müslimîn ve Ğayri'l-Müslimîn, Müessesetu Şebabi'l-Câmia, İskenderiye 1990.
- Bereke, Abdulmun'im Ahmed, el-İslâm ve'l-Müsâvât beyne'l-Müslimîn ve Ğayri'l-Müslimîn, Müessesetu Şebabi'l-Câmia, İskenderiye 1990.
- Bilge, Necip, Hukuk Başlangıcı, Ankara 1987.
- Çiğdem, Recep, Azınlıkların Dinsel Sorunlarının İslam Hukuku Açısından Değerlendirilmesi, Yüksek İslam Enstitüsü Yıllığı, Sofya 2009.
- Davutoğlu, Ahmet, İnsan Hakları Kavramının Zihniyet Boyutu ve Siyasi Kullanımı, Demokratik Hukuk Devletinde Temel Hak ve Hürriyetler, İlim Yayma Cemiyeti Yayınları, İstanbul 1997.
- Ebu Zeyd, Nasr Hamid, el-İtticâhu'l-Aklî fi't-Tefsîr-Dirase fi Kadıyyeti'l-Mecaz Inde'l-Mu'tezile, Beyrut 1982.
- Fazlurrahman, "Islamisation of knowlodge", AJISS, V/1, 1988.

- Fazlurrahman, “Islam and the Study of Religion”, Approaches to Islam in Religiaus, Stadies, s. 199.
- Ersoy, Mehmet Akif, “Safâhat, Timaş Yayınları, İstanbul 2018.
- Eskicioğlu, Osman, İslam Hukuku Açısından Hukuk ve İnsan Hakları, Anadolu Matbaacılık, İzmir 1996.
- Gökalp, Ziya, Makaleler III, Ankara 1977.
- Gözübenli, Beşir, Türk Hukuk Tarihinde Kanunlaştırma Faaliyetleri ve Mecelle, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1997.
- Halaçoğlu, Yusuf, XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunda İskân Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi, Ankara, 1988.
- Hamidullah, Muhammed, İslamda Devlet İdaresi, (çvr. Kemal Kuşçu), İstanbul 1963.
- Hamidullah, Muhammed, İslam Fıkhı ve Roma Hukuku, (çvr. Kemal Kuşçu), İstanbul 1964.
- Hamidullah, Muhammed, İslam Hukuku Etüdleri, Bir Yayıncılık, İstanbul 1984.
- Hanefi, Hasen Haseneyn, “Kadâyâ Muâsıra”, Dâru't-Tenvîr, Beyrut 1983; , “Kadâyâ Felsefiyye”, Kahire ty.
- İbn Haldun, Mukaddime, (çvr. Okan, Zeki Kadiri), Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1970.
- İbn Kayyim, Ebu Abdillâh Şemsuddin Muhammed el-Cevziyye, Ahkâmu Ehli'z-Zimme, (thk. Subhi es-Salih), Dâru'l-İlm l'l-Melâyîn, Beyrut 1996.
- İzzetbegoviç, Aliya, Konuşmalar, (çvr. Fatmanur Altun-Rıfat Ahmetoğlu), Klasik Yayınları, İstanbul 2005.
- İzzetbegoviç, Aliya, Özgürlüğe Kaçışım: Zindandan Notlar, (çvr. Hasan Tuncay Başoğlu), Klasik Yayınları, İstanbul 2005.

- İzzetbegoviç, Aliya, Tarihe Tanıklığım, (çvr. Alev Erkilet-Ahmet Demirhan-Hanife Öz), Klasik Yayınları, İstanbul 2003.
- Karadavi, Yusuf, Fıkhu'l-Evleviyyat/Öncelikler Fıkhi, (çvr. Abdullah Kahraman), İz Yayıncılık, İstanbul 2007.
- Karadaş, Cağfer, Çağdaş İslam Düşünürleri, Ensar Neşriyat, İstanbul 2007.
- Karaman, Hayrettin, Anahatlarıyla İslam Hukuku, Ensar Neşriyat 2006.
- Karaman, Hayrettin, “Yeni Gelişmeler Karşısında İslam Hukuku”, Nesil Yayınları, İstanbul 1992.
- Karaman, Hayrettin, İslam Hukuk Tarihi, İz Yayıncılık, İstanbul 1999.
- Kelebek, Mustafa, “İslam Hukuk Felsefesi Açısından Medine Vesikası”, CÜ FD (Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi), sayı:4, Sivas, 2000, s. 325-373, s. 6-12.
- Keskioglu, Osman, Fıkıh Tarihi ve İslam Hukuku, Müftüoğlu Yayınları, Ankara 1969.
- Mahmesânî, Subhî, en-Nazariyyetu'l-Âmme li'l-Mücebât ve'l-Ukûd fi'ş-şrîa'ti'l-İslâmiyye, I-II, Dâru'l-İlim li'l-melâyîn, Beyrut 1972.
- Mahmesânî, Subhî, Felsefetu's-teşrî' fi'l-İslâm, Dâru'l-İlim li'l-melâyîn, Beyrut 1968.
- Matlub, Mahmud, Ebû Yûsuf Haytuhu ve Âsâruhu ve Ârâuhu'l-Fıkhiyye, Bağdat, 1972.
- Mevdudî, Ebu'l-A'la, “Tefhîmu'Kur'an”, Lahor 1991, I, 25.
- Nasr, Seyyid Hüseyin, “Three Muslim Sages/Üç Müslüman Bilge”, (çvr. Ali Ünal), İstanbul 1985.

- Orhonlu, Cengiz, Osmanlı İmparatorluğunda Aşiretlerin İskânı, İstanbul, 1963.
- Orhonlu, Cengiz, Idealse and Realities Islam/İdealler Gerçekler”, (çvr. Ahmet Özel), İstanbul 1985.
- Sava Paşa, İslam Hukuku Nazariyatı Hakkında Bir Etüd, (çvr. Baha Arıkan), Yeni matbaa, Ankara 1955.
- Serahsi, Şemsu’l-Eimme Ebu Bekr Muhammed b. Ahmed Ebu Sehl, el-Mebsût, I-XXX, Çağrı Yayınları, İstanbul 1983.
- Serahsi, Usûl, I-II, Dâru Kahraman, İstanbul 1984.
- Şâtıbî, Ebu İshak İbrahim b. Musa, el-Muvaakat fî Usuli’ş-Şerîa, Dâru’l-Ma’rife, Beyrut 1975.
- Şekerci, Osman, İslam Ülkelerinde Gayrimüslimlerin Temel Hakları, Nun Yayıncılık, İstanbul 1996.
- Şener, Abdülkadir, Kıyas İstihsan Istislah, Elif Matbaacılık, Ankara 1874. Şerîati’l- islamiyye, I-II, Beyrut 1948.
- Şentürk, Recep, “Kavim”, D A, Ankara 2002, XXV, 69.
- Temel, Ali Rıza, “İslamda ve Batıda İnsan Hak ve Hürriyetleri”, İstanbul 1995.
- Türkkaya, Ataöv, “Azınlıklar Üzerine Bazı Düşünceler”, A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, (Ocak Aralık 1987), XLII, 1 – 4 s. 54.
- Ubeyd, Mansur er-Râfi, “el-İslamu ve Mevkıfuhû mine’l-Unfi ve’t-Tetarrufi ve’l- rhâb”, Mısır, 1987.
- Yinanç, Mükrimin Halil, “Aşiret” , İA, I, 709-710.
- Zeydan, Abdulkerim, Ahkâmu’z-Zimmiyyîn ve’l-Müste’menîn fî Dari’l- İslâm, Müessesetu’r-Risâle, Beyrut 1402/1982.

EXTENDED SUMMARY

IMAM SERAHSI'S VIEW ON MINORITY RIGHTS

In Islamic Law, the country where Islamic provisions are applied is called Dârulislâm. The people living in Dârulislâm are divided into two main masses. The first is Muslim citizens and the second is non-Muslim citizens. The fact that both Muslims and non-Muslims have various ethnicities does not affect the exercise of their legal rights. The entire Muslim mass has the same legal status, and all non-Muslims have the right to fulfill their own domestic law. Every non-Muslim community, every society, has the right to apply the religious beliefs and legal rules.

The article deals with Imam Serahsi's approach in the solution of a legal problem such as the Concept of Minority in Islamic Law. Serahsî (483/1090) is a jurist who is committed to the tradition of Bukhara. Mutezile, unlike movements such as Murcia and Shi'a, Sunni and Maturid has grown up to have an understanding. Imam Abu Hanifa (150/767) was based on the fiqh sources which were educated by Imam Abu Yusuf (182/798) and Imam Muhammad (189/805), one of the leading mujtahids of the Hanafi School.

The non-Muslims who live in adherence, dariulism and who have a serious difference of citizenship do not regard them as a minority. Expresses views in accordance with the public structure of Islamic law, regulates their rights and obligations in this respect, uses Islamic law claims in this regard. Serahsi undersigns a masterful law principle that sheds light on today's humanity in terms of freedom of religion and conscience among minority rights. According to Imam

Serahsi, if a citizen of Zimmî is forced to enter Islam, this will not be accepted. This is a pressure on his freedom of religion and conscience. Zimmî who is subjected to such pressure is ordered to remain in his religion. This zimmî is under the protection of the Islamic Administration and has been given the right to religious belief and freedom. No one can force him to accept Islam. But if he voluntarily agrees to become a Muslim, it is considered his freedom of religion and conscience.

Furthermore, we consider that the embezzlement tax (cizya) received once a year from the embezzlement people by the Dârulislam Administration is too small and humane to be compared to the taxes taken from the citizens in today's conditions.

Minority law developed outside of Islamic Law and the legal status brought by Islam show a different feature. Islamic Law has made its citizens entitled to a difference in religious belief and culture, and has ensured that everyone is free to exercise their rights at the highest level of protection. Even if the rights and laws of societies are opposite, they have the right to life under the guarantee of the state. Other legal systems force all citizens to follow the legal status set by the dominant power. It only grants certain privileges to minorities within the extent to which a single legal system allows for all citizens of the state. As such, the community, which is often subject to minority status, is unable to exercise its personal, religious, cultural, social and legal rights and become victims.